

УДК 346.512

Бочков П. В.
Институту права імені князя Володимира Великого МАУП

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МАЙНА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Розглядаються питання власності колективного підприємства на прикладі майна релігійних організацій. На основі аналізу відповідного законодавства та юридичної літератури запропоновано визначення власності колективного підприємства.

Ключові слова: *власність колективного підприємства, власності колективна власність, колективне підприємство, релігійні організації, майно релігійних організацій.*

Згідно ч. 2 ст. 93 “Поняття підприємства колективної власності” ГКУ, підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом.

Термін “колективна власність” у законодавстві СРСР вперше було вжито у ст. 10 Основ законодавства СРСР і союзних республік про оренду від 23.11.1989 р., яка встановлювала, що після викупу орендованого майна орендне підприємство за рішенням трудового колективу може бути трансформовано у колективне підприємство, кооператив, акціонерне товариство, інший вид підприємства, що діє на основі колективної власності [1].

У законодавстві України цей термін вперше фігурує у Законі України “Про власність” від 7 лютого 1991 р. (втратив чинність 16.01.2003 р.). Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України “Про власність”, суб’єкти права колективної власності – трудові колективи державних підприємств, колективи орендарів, колективні підприємства, кооперативи, господарські товариства, господарські об’єднання, професійні спілки, політичні партії, інші громадські об’єднання, релігійні та інші організації, що є юридичними особами. Також Закон України “Про власність” визначав підстави виникнення права колективної власності, містив положення щодо її об’єктів та особливостей здійснення.

Ст. 20 Закону України “Про власність” надавала перелік юридичних осіб-суб’єктів права колективної власності, а ст.ст. 20-30 цього ж Закону визначали, що є об’єктами власності цих суб’єктів, крім об’єктів власності трудових колективів державних підприємств. Зокрема, у власності колективного підприємства була вироблена продукція, одержані доходи, а також інше майно, придбане на підставах, не заборонених законом.

Відповідно до Закону України “Про власність” (п. 2 ст. 23) у майні колективного підприємства визначались вклади його працівників. Розмір вкладу працівника у майні колективного підприємства визначався залежно від його трудової участі в діяльності державного або орендного підприємства, а також участі у збільшенні майна колективного підприємства після його створення.

На вклад працівника колективного підприємства нараховувались і виплачувались проценти в розмірі, що визначались трудовим колективом виходячи з результатів господарської діяльності підприємства. Працівникові, який припинив трудові

відносини з підприємством, а також спадкоємцям померлого працівника виплачувалась вартість вкладу.

Закон України “Про підприємства в Україні” від 27.03.1991 (втратив чинність 16.01.2003 р.) також містив згадку про колективну власність. Так, Відповідно до ст. 2 цього Закону, одним із видів підприємств було передбачено колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу [2].

Виходить, що норми Закону України “Про власність” під колективною власністю вбачав власність юридичних осіб, а Закон України “Про підприємства в Україні” як колективну власність вбачав лише власність трудового колективу.

Частина 1 ст. 11 Закону України “Про власність” встановлювала, що суб’єктами права приватної власності в Україні є громадяни, а ч. 1 ст. 20 цього Закону містила положення про те, що суб’єктами права колективної власності є трудові колективи державних підприємств, колективи орендарів, колективні підприємства, кооперативи, господарські товариства, господарські об’єднання, професійні спілки, політичні партії, інші громадські об’єднання, релігійні та інші організації, що є юридичними особами [3].

Віднесення до суб’єктів колективної власності юридичних осіб, засновниками (учасниками) яких є не одна особа відповідає ідеї суспільної власності, яка, до речі, виникла як наслідок реалізації фактичної рівності, запропонованої соціалістами-утопістами (Т. Мор, Т. Компанелла) та розвинутої у працях соціалістів-асоціоністів (Ш. Фур’є, Р. Оуен).

Ст. 93 ГК України встановлює, що підприємство колективної власності – корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників).

Різниця між цими двома організаційно-правовими формами підприємств полягає у наступному:

1) у корпоративному підприємстві його засновники (учасники) є одночасно і працівниками даного підприємства, і його власниками;

2) у унітарному підприємстві його працівники не є власниками майна підприємства, а засновник – не є учасником.

У найбільшій мірі колективній власності відповідає власність кооперативів. Ця відповідність обумовлюється, по-перше, тим, що у власності членів кооперативу є неподільне майно – неподільний фонд кооперативу, який, відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону України “Про кооперацію”, не може бути розподілений між засновниками (учасниками) кооперативу навіть при його ліквідації. По-друге, кооперативи та кооперація в ст. 3 Закону України “Про кооперацію” [4] в цілому, мають соціальне спрямування: діяльність кооперативу, крім задоволення потреб його членів має бути спрямована на створення системи економічної і соціальної самопомоги населення та суб’єктів господарювання, підвищення трудової і соціальної активності населення. Крім того, майно неподільного фонду кооперативу, який ліквідується, передається іншій кооперативній організації, що також свідчить про його соціальний (публічний) характер. По-третє, при управлінні кооперативом жоден його член не має переваг над іншими, що забезпечується тим, що згідно із ст. 15 Закону України “Про кооперацію” [5], кожен член кооперативу має лише один голос. Його вплив не залежить від його майнового внеску до фондів кооперативу.

Дійсно, колектив як суб'єкт права власності може розглядатись або як певна сукупність фізичних осіб, або як юридична особа. Але, разом з тим, природа і статус його власності суттєво відрізняється як від державної, так і приватної. Вона має свій самостійний статус, який може бути позначений як *колективна власність*.

Такий висновок можна зробити, якщо розглядати колективну власність як власність трудового колективу певного підприємства, спільну власність певного кола осіб, які реалізують свої права власника щодо неподільного об'єкта власності на рівних засадах, враховуючи як власні інтереси так і інтереси суспільства, якою колективна власність є по своїй природі.

У юридичній науці поки що немає єдиного підходу до визначення поняття колективної власності. Більшість науковців розкриває його через суб'єктний склад, а саме – трудовий колектив юридичної особи, забуваючи при цьому, що власність як будь-які правовідносини крім суб'єкта має об'єкт та зміст.

Колективна власність впродовж багатьох років була предметом гострих суперечок між представниками цивілістики і теорії права, з однієї сторони господарсько-правової науки – з іншої. Про неї писали у своїх працях М. Домашенко [6], Г. В. Пронська [7], В. Л. Мусіяка [8], А. Кривовак, Т. Басва [9], та інші науковці. Одні вчені (представники господарсько-правової науки) у своїх працях відстоюють думку, що колективна власність – самодостатній вид (форма, тип) власності в Україні (наприклад Г. В. Пронська, В. І. Семчик). Інші ж науковці (переважно цивілістичного напрямку), вважають, що колективна власність тотожна із спільною сумісною – (О. В. Дзера, Я. М. Шевченко). Існує думка і про те, що колективна власність – особливий різновид приватної власності.

Колективна власність тлумачиться однією частиною науковців (наприклад, В. К. Мамутов, В. С. Щербина) як кооперативна власність та власність трудового колективу юридичних осіб, утворених більше ніж одним засновником [10]. А це значить, що вчені не розрізняють як окремі колективну власність і корпоративну. Друга частина вчених (наприклад, А. С. Довгерт, В. Л. Мусіяка, С. П. Головатий) пропонує відмовитись від терміну “право колективної власності”, спираючись на те, що колектив становить сукупність осіб, між якими можуть виникнути відносини спільної часткової або спільної сумісної власності, але ніяк не єдиною цілісністю, яка може виразити себе як суб'єкта права власності інакше, ніж як юридична особа. Вони ототожнюють колективну та спільну власність [11]. М. Г. Садабін називає колективну власність приватно-спільною. Він стверджує, що більш за все природі приватно-спільної власності відповідає об'єднана власність землі, виробничих ресурсів у різних партнерствах і товариствах. Такі об'єднання невеликі за кількістю учасників, і така приватно-спільна власність ближче стоїть до приватної. Тут члени товариства мають можливість використовувати з більшим зиском свої приватні, чітко персоніфіковані об'єкти і одержувати додаткову вигоду від спільної діяльності. Аналізуючи різні форми господарювання під кутом зору “приватності” і “спільності”, “роздільності” і “сумісності”, М. Г. Садабін дійшов до висновку, що їх можна віднести до приватно-спільних, лише виходячи з відносин власності, на засадах яких вони функціонують. Якщо ж їх розглядати виключно в господарському аспекті, здійснення власниками функцій господаря-управлінця, то вони є спільними, або колективними. М. Г. Садабін вважає, що оскільки господарську діяльність в усіх об'єднаннях здійснюють спільно,

тому за наявності двох і більше осіб такі господарства стають приватно спільними (колективними), а отже, він також не розмежує колективну власність від корпоративної [12].

Колективна власність, на нашу думку – це не об'єднана приватна власність. За діючим законодавством виходить, що це і особливий різновид права власності, і речове право водночас. Так, ГК України, як вказувалось, визначає, що колективне підприємство є і унітарним, і корпоративним. Повертаючись до поняття унітарного підприємства варто відзначити, що воно утворюється одним засновником, який не тільки затверджує статут, розподіляє доходи, а і керує підприємством, вирішує питання його реорганізації та ліквідації, а його трудовий колектив формує на засадах трудового найму, що явно суперечить природі колективної власності.

Відповідно до ч. 1 ст. 112 ГК України, підприємством об'єднання громадян, релігійної організації є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань. Здійснюють свою діяльність дані підприємства на праві оперативного управління або господарського відання (ч. 5 ст. 112 ГК України). Згідно ст. 18 “Власність релігійних організацій” Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” [13], релігійні організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності. У власності релігійних організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності.

Релігійні організації мають право власності на майно, придбане або створене ними за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами, організаціями або передане державою, а також придбане на інших підставах, передбачених законом. Щодо розпорядження майном релігійних організацій, що припинили свою діяльність (ст. 20 Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”. У разі припинення діяльності релігійної організації, зазначається у цій статті, майнові питання вирішуються відповідно до її статуту (положення) і чинного законодавства. Після припинення діяльності релігійних організацій майно, надане їм у користування державними, громадськими організаціями або громадянами, повертається його колишньому власнику. На майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів. При відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинила свою діяльність, переходить у власність держави. У разі припинення діяльності релігійної організації у зв'язку з порушенням цього Закону та інших законодавчих актів України майно, що перебуває в її власності, за винятком культового, може безоплатно переходити у власність держави. Культове майно передається іншим релігійним організаціям.

Отже, підприємства релігійних та громадських організацій – не власники майна. У даній нормі Кодексу так і вказано: підприємство об'єднання громадян, релігійної організації засноване на власності об'єднання громадян, релігійної організації.

Це означає, що законодавець зарахувавши до суб'єктів колективної власності, яких він змістовно визначив “підприємства колективної власності – підприємств,

засновані на колективній власності”, підприємств “невласників”, зрівняв колективну власність та речові права. Виходить, що колективна власність – не власність, оскільки в унітарному підприємстві, як вже зазначалось, засновник, він же власник, формує статутний фонд, затверджує статут, розподіляє дохід, управляє підприємством (безпосередньо, або через призначеного керівника).

Використані джерела:

1. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик об аренде от 23.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=1029>
2. Закон України “Про підприємства в Україні” від 27.03.1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=887-12>
3. Закон України “Про власність” № 697-ХІІ від 7 лютого 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Закон України “Про кооперацію” № 1087-ІV від 10.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Закон України “Про кооперацію” № 1087-ІV від 10.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Домашенко М. Про теоретичні погляди на власність // Право України. – № 12. – 2010. – С. 33-39.
7. Пронська Г. В. Право колективної власності у підприємницькій діяльності в Україні // Концепція розвитку законодавства України : матеріали наук.-практ. конф., травень 1996 р., Київ. – К., 1996. – С. 272-274.
8. Мусіяка В. Л. Проблеми права власності, що впливають із прийняття нового Цивільного кодексу. Електронний ресурс Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2002_20/02_musiyaka_vl.pdf
9. Криворак А., Баєва Т. Корпорация и корпоративная собственность // Экономист. - №9, 2008. – С. 58-61.
10. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України / за заг. ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 112.
11. Головатий С., Довгерт А., Підригора О., Пушкін О., Боброва Д., Кузнєцова Н., Луць В., Мусіяка В., Сібільов М., Шевченко Я. Передмова до проекту Цивільного кодексу України // Українське право. – 1(11)'1999. – С. 8-30.
12. Сабадін М. Г. Приватно-спільні форми власності та господарювання в аграрній сфері економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vddau/2008_1/Economy/34.pdf
13. Закон України І від 23 квітня 1991 року N 987-ХІІ “Про свободу совісті та релігійні організації” (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 25, ст. 283).

Бочков П. В. Хозяйственно-правовой статус имущества религиозных организаций. Рассматриваются вопросы собственности коллективного предприятия на примере имущества религиозных организаций.

На основе анализа соответствующего законодательства и юридической литературы предложено определение собственности коллективного предприятия.

Ключевые слова: *собственность коллективного предприятия, собственности коллективная собственность, коллективное предприятие, религиозные организации, имущество религиозных организаций.*

Bochkov P. Economic and legal status religious property.

The questions of ownership on the example of religious property. Based on the analysis of relevant legislation and legal literature proposed definition of ownership of the company.

Keywords: *collective ownership enterprise, collective property ownership, collective enterprise, religious organizations, property of religious organizations.*